

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

CONCEPTUAL ISSUES OF THE CODIFICATION OF THE DEFENSE LAWS OF UKRAINE

Котляренко О.П., к.ю.н.,
заступник начальника кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту
Національний університет оборони України

Чухрай І.Ю., головний науковий співробітник науково-дослідного управління проблем
ресурсного забезпечення у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України

Остапенко А.І., ад'юнкт
Національний університету оборони України

Статтю присвячено дослідженню питань систематизації законодавства у сфері оборони України шляхом його кодифікації. З'ясовано, що більшість науковців вважають кодифікацію своєчасною, доцільною й затребуваною, такою, що сприятиме підвищенню якості та ефективності правових норм, а відтак і авторитету права в нашій державі в цілому. Саме кодифікація нормативно-правових актів у сфері оборони як спосіб якісного упорядкування законодавства підвищить ефективність нормотворчої діяльності, оскільки наявність уніфікованої та узгодженої системи нормативних актів у даній сфері сприятиме усуненню наявних прогалин, подоланню різного роду протиріч і невідповідностей в діючому нормативному масиві правових актів у сферах національної безпеки і оборони.

У публікації проведено аналіз передового наукового досвіду з дослідження концептуальних питань щодо обсягу та порядку проведення кодифікації. Встановлено наявність розрізних підходів щодо визначення предмета правового регулювання майбутнього оборонного кодифікованого акту України. Погляди науковців щодо обсягу та змісту нормативно-правових актів та юридичних норм з питань оборони, які підлягають кодифікації, розділилися. У вузькому значенні пропонується систематизувати законодавчі акти, які стосуються лише загальних питань безпеки та оборони у єдиний Кодекс оборони України. В широкому значенні розглядається можливість перегляду та упорядкування всіх нормативно-правових актів з питань оборони, включаючи регулювання питань військового обов'язку, військової служби, соціального захисту військовослужбовців, здійснення господарської діяльності у Збройних Силах України тощо. Також окремо висвітлено позиції щодо необхідності розробки саме Військового (не Оборонного) кодексу, або проведення кодифікації «законодавства про захист Вітчизни та військової служби», які спрямовані на систематизацію нормативно-правових актів, які регулюють порядок призову та проходження військової служби, визначають правовий статус військовослужбовців, деталізують питання організації та діяльності Збройних Сил України та їх всебічного забезпечення.

Ключові слова: систематизація законодавства, кодифікація законодавства, упорядкування законодавства, законодавство у сфері оборони, військове законодавство, правове регулювання, право національної безпеки, військове право.

The article is related to the coverage of issues of systematization of the defense laws of Ukraine through its codification. It was found that the majority of scientists consider codification as timely, expedient and requested, which will contribute to the improvement of the quality and effectiveness of legal norms, and therefore the authority of law in our country as a whole. It is the codification of regulatory acts in the field of defense as a way of qualitative regulation of the laws that will ensure the effectiveness of rule-making activity, since the presence of a unified and agreed system of regulatory acts in this field contributes to the elimination of existing gaps, overcoming various kinds of contradictions and nonconformities in the array of applicable regulatory acts in the field of national security and defense.

The publication analyzes the best scientific experience in the study of conceptual issues regarding the subject, scope and procedure of codification of the defense laws of Ukraine. It has been established that there are different approaches to determining the subject of legal regulation of the future defense codified act of Ukraine. The views of scientists regarding the scope and content of regulatory acts and legal norms that are subject to codification are different. In a narrow sense, it is proposed to systematize legislative acts that relate only to general issues of security and defense into a single Defense Code of Ukraine. In a broad sense, the possibility of revising and streamlining all regulatory defense acts is being considered, including the regulation of military duty, military service, social protection of servicemen, economic activity in the Armed Forces of Ukraine, etc. It also separately highlights positions regarding the need to develop the Military (not Defense) Code, or the codification of «the laws on the protection of the Homeland and military service», which are aimed at the systematization of the regulatory acts that regulate the procedure for conscription and completion of military service, determine the legal status of servicemen, details the organizing and activity issues of the Armed Forces of Ukraine and their comprehensive support.

Key words: systematization of the laws, codification of laws, organizing laws, defense laws, military laws, legal regulation, national security law, military law.

Одним з пріоритетних напрямів роботи в межах процесу адаптації та гармонізації національного законодавства до законодавства країн Європейського Союзу та НАТО залишається робота щодо удосконалення та євроінтеграції законодавства у сфері оборони України. Першочерговим завданням в межах виконання цієї роботи вбачається приведення нормативно-правових актів з питань оборони до узгодженої системи. Основним інструментом та способом систематизації законодавства у сфері оборони на рівні держави визначено його кодифікацію [1].

Питання щодо необхідності оновлення та упорядкування законодавства у сфері оборони України не нове, до досліджень у цій сфері вдалася низка вітчизняних уче-

них-правників та спеціалістів у галузі військового права. Найбільш дискусійним питанням, яке потребує більш ґрунтовних досліджень, виявилось окреслення предмету правового регулювання майбутнього кодексу. Проблема, найперше, пов'язана з процесами трансформації сектору безпеки і оборони та закріпленням цих процесів на законодавчому рівні. Відповідно до Класифікатора галузей законодавства [2] (від 2 червня 2004 року), який наразі є чинним та жодного разу не переглядався, галузь «національної безпеки» (310.000.000) чітко відмежовується від галузі «оборони» (300.000.000), визначає чіткий перелік питань, що регулюють ці сфери, зокрема діяльність Державної прикордонної служби України та Служби

безпеки України, а також питання цивільного захисту входять саме до галузі «Оборона». Разом з тим, прийняття Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [3] розглядає ці дві сфери як взаємопов'язаний та неподільний механізм. До того ж, більша частина згаданого закону присвячена врегулюванню саме оборонних питань, у той час, як багато інших аспектів національної безпеки окреслено доволі поверхово. Такий стан справ дає підстави вважати, що за логікою рамковим законом з питань оборони в контексті євроінтеграції мав би стати саме Закон України «Про національну безпеку України», який поступово та органічно буде нарощуватися та перетворюватися у кодифікований акт. Такий варіант систематизації надає найбільше можливостей для швидкого та дієвого оновлення національного законодавства у сфері оборони та одночасної його гармонізації із законодавством країн ЄС та НАТО.

Принципи групування нормативно-правових актів у сфері оборони, поділу їх на інститути, на сьогодні висвітлено здебільшого у теоретичній площині, практичну реалізацію цього поділу можна прослідкувати лише у рубриці законодавства на офіційному сайті Верховної Ради України [4]. Так, згідно з інформацією на сайті законодавство у сферах національної безпеки і оборони представлено у двох рубриках: «Законодавство про національну безпеку та правопорядок» та «Законодавство про оборону». Закон України «Про національну безпеку України» [3] відносять до обох цих рубрик. До «Законодавства про оборону», зокрема, належать такі закони: «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про господарську діяльність у Збройних Силах України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про використання земель оборони», «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав», «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки». Є також ряд законів, які мають комплексний, міжгалузевий характер, та віднесені до кількох рубрик одночасно: «Про військово-цивільні адміністрації», «Про використання земель оборони», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» тощо.

Під час роботи над кодифікацією законодавства у сфері оборони України з метою вироблення єдиного концептуального підходу до визначення обсягу та порядку її проведення Національним університетом оборони України було отримано консультативні висновки з даного питання від фахівців військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти юридичного спрямування та інших передових закладів вищої освіти України.

Розглядаючи оптимальні способи виконання завдання з кодифікації законодавства у сфері оборони та перспективи створення єдиного Кодексу про оборону України, погляди вчених розділилися за предметним принципом: частина вбачає за доцільне об'єднати всі законодавчі акти у сфері оборони, які, окрім загальних засад оборони, регулюють також і спеціальні питання, такі як організація і порядок проходження військової служби, забезпечення діяльності Збройних Сил України, соціальний захист військовослужбовців тощо; інші пропонують кодифікувати найбільш загальні, базові (так звані «системоутворюючі») закони, які стосуються безпосередньо підготовки держави до збройного захисту та здійснення її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Кодифікація нормативно-правових актів спрямована на створення більш стійких, стабільних норм, розрахованих на тривалий період їх дії. За словами фахівців Національної академії Національної гвардії України [5], ефективність кодифікованого акту багато в чому залежить

від того, чи зможе законодавець врахувати об'єктивні тенденції розвитку відносин, які є предметом регулювання такого акту, їх динаміку. Найважливішим шляхом в кодифікації нормативно-правових актів у сферах національної безпеки і оборони України, на думку науковців, є впровадження актів кодифікації у розробку військових стандартів у секторі безпеки і оборони, сумісних із країнами-членами НАТО. В перспективі видання кодифікованих актів повинно перетворитися у важливу форму законотворчості. Основний шлях подолання множинності нормативних актів, а також прогалин і протиріч регулювання – це підвищення уваги до кодифікації законодавства, прийняття законів з укрупнених блоків регулювання. Пропонується поєднувати галузеву і комплексну кодифікації, надаючи перевагу останній.

Науковці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого [6] звернули увагу на розрізненість напрямів правового регулювання законів у сфері оборони та запропонували класифікувати їх за предметним критерієм: 1) закони у сфері оборони загального спрямування; 2) закони про правове регулювання воєнного стану; 3) закони про допуск та умови перебування на території України військових підрозділів інших держав; 4) закони про участь Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях та направлення військових формувань до інших держав; 5) закони про господарську діяльність у Збройних Силах України та про правовий режим майна; 6) закони про правовий та соціальний захист, гарантії, пенсійне забезпечення, соціальний статус військовослужбовців, які перебувають на військовій службі та звільнюються в запас. На думку науковців, виходячи з правил юридичної техніки, кодифікація всіх чинних законодавчих актів України в сфері військового права є неможливою, але вона може бути застосована до тих законів, які мають загальне спрямування в оборонній сфері. До них вони відносять закони України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про Державний кордон України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу».

На думку фахівців Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого кодифікація законодавства у сфері оборони має проводитись за двома основними напрямками: 1) розробка єдиного кодифікованого акту – Оборонного (Військового) кодексу України; 2) систематизація, удосконалення і подальший розвиток спеціального галузевого законодавства України за окремими функціональними сегментами сфери оборони. Наголошується, що в одному нормативно-правовому акті неможливо регламентувати абсолютно всі аспекти складної і різноманітної сфери оборони, тому пропонується розробити Оборонний (Військовий) кодекс України, який орієнтовно може складатися з таких частин: Загальна частина (закріплює загальні інституційні аспекти сфери оборони); Особлива частина, яка регламентує окремі аспекти сфери оборони: Розділ I, присвячений питанням військової служби, обов'язку її проходження, альтернативам, правовому статусу військовослужбовців тощо; Розділ II, присвячений питанням статутів військової служби, військової дисципліни та засобам її забезпечення; Розділ III, присвячений питанням матеріально-організаційного забезпечення сфери оборони; Розділ IV, присвячений питанням міжнародного співробітництва у сфері оборони.

Варто зазначити, що спеціалістами Національного інституту стратегічних досліджень [7] в контексті вивчення досліджуваного питання зроблено слушне зауваження щодо обов'язкового врахування обсягу та змісту понять «оборони» (система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів дер-

жави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [8]) та «сфери оборони України» (сфера (межі) діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та органів військового управління з метою підготовки держави, економіки, суспільства та сил оборони до відбиття збройної агресії проти України і гарантованого захисту її національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [9]) при визначенні переліку законів та інших нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України та інших центральних органів виконавчої влади, які мають аналізуватися при кодифікації законодавства у сфері оборони України. Тобто, науковці наполягають на докорінній переробці діючого законодавства у сфері оборони, критичній переоцінці його чинних правових норм, а також перегляді не лише законодавчих, але й інші відповідних підзаконних нормативно-правових актів.

Науковці вбачають за доцільне застосування методу кодифікації-реформи до систематизації законодавства у сфері оборони, в результаті якої має бути розроблений та схвалений Кодекс про оборону України – новий єдиний, зведений, юридично і логічно цілісний, внутрішньо узгоджений законодавчий акт, який системно та вичерпно, з урахуванням відповідних принципів і стандартів НАТО та ЄС регулюватиме відносини у сфері оборони України. Він міститиме основну, за обсягом найбільш важливу частину норм існуючого законодавства у вказаній сфері [9].

В контексті порушеної проблематики В. Горovenko та В. Тюгюник [10, с. 21] рекомендують розпочати глибоку реформу законодавства у сфері оборони шляхом його кодифікації, спрямованої на систематизацію, уніфікацію, докорінну переробку, оновлення та гармонізацію зі стандартами НАТО. Вчені надали обґрунтування нагальної потреби в розробці «Кодексу оборони України» та запропонували можливий варіант його структури: Розділ I. Загальні положення. Розділ II. Основи оборони України. Розділ III. Повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, обов'язки посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони. Розділ IV. Підготовка держави до оборони. Розділ V. Сили оборони України. Демократичний цивільний контроль над силами оборони. Розділ VI. Оборонне планування. Розділ VII. Основи мобілізаційної підготовки та мобілізації. Розділ VIII. Воєнний стан. Стан війни. Розділ IX. Використання сил оборони для оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості. Розділ X. Територіальна оборона. Цивільний захист в особливий період. Розділ XI. Участь України в міжнародних зусиллях із підтримання миру та безпеки, направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав і допуск на територію України підрозділів збройних сил інших держав. Розділ XII. Комплектування сил оборони. Розділ XIII. Військовий обов'язок, військова та альтернативна (невійськова) служба. Розділ XIV. Соціальний та правовий захист військовослужбовців, членів їхніх сімей та осіб, звільнених з військової служби. Розділ XV. Забезпечення законності і правопорядку в силах оборони. Розділ XVI. Господарська діяльність Збройних Сил України. Розділ XVII. Засади діяльності оборонної промисловості України. Розділ XVIII. Прикінцеві та перехідні положення.

Відмінною є думка деяких науковців [11] щодо змістовного наповнення майбутнього кодифікованого акту. Проаналізувавши проекти законів «Про нормативно-правові акти» від 14.01.2008 № 1343 [12] та від 01.12.2010 № 7409 [13] на предмет висвітлення в них структурно-змістовних особливостей «кодексу» та провівши оцінку позицій учених щодо широкого [10] та вузь-

кого [14] підходів до окреслення предмету правового регулювання очікуваного оборонного кодексу України, а також взявши до уваги приклад змістовного наповнення розділу 10 Кодексу законів США «Збройні Сили» [15], дослідники прийшли до висновку, що запропоновані варіанти структур майбутнього «кодексу оборони України» орієнтовані, перш за все, на систематизацію правового регулювання окремих сфер суспільних відносин, так чи інакше пов'язаних з безпекою та обороною. При цьому, на їхню думку, поза увагою залишаються важливі проблеми регулювання діяльності окремих складових Збройних Сил України. Отже, колектив вчених пропонує вести мову про необхідність розробки саме Військового Кодексу України (а не Кодексу оборони України), структура якого, зокрема, буде зорієнтована на регулювання суспільних відносин щодо складових частин Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

Концептуально відрізняється погляд на кодифікацію В. Книша [16], який виділяє три можливі варіанти кодифікації законодавства у сфері оборони України (яке особисто він детермінує як «законодавство про захист Вітчизни та військову службу»): 1) прийняття комплексного Закону України «Про захист Вітчизни та військову службу»; 2) прийняття Основ законодавства України про захист Вітчизни та військову службу; 3) розробку та прийняття Кодексу України про захист Вітчизни та військову службу. На думку автора, найдоцільнішим варіантом у цій сфері є обрання вищого рівня кодифікації законодавства у цій сфері – прийняття відповідного кодексу, назву якого необхідно сформулювати, керуючись нормами ст. 65 Конституції України, – «Кодекс України про захист Вітчизни та військову службу». В обґрунтування такої назви автор зазначає, що первинним є обов'язок громадянина по захисту Вітчизни, а військова служба – основним засобом реалізації цього обов'язку.

За пропозицією В. Книша кодекс має включати такі розділи: Розділ I. Загальні положення (передбачити визначення основних термінів у сфері захисту Вітчизни та військового обов'язку, мету і завдання правового регулювання у цій сфері, принципи правового регулювання); Розділ II. Управління у галузі захисту Вітчизни та виконання військового обов'язку (передбачити систему органів загальної і спеціальної компетенції у цій сфері та їх повноваження); Розділ III. Правовий статус суб'єктів у сфері захисту Вітчизни та військового обов'язку (систематизувати права і обов'язки допризовників, призвонників, військовослужбовців, військовозобов'язаних, резервістів, а також іноземних громадян та осіб без громадянства, які можуть в окремих випадках залучатись до військової служби); Розділ IV. Гарантії правового і соціального захисту суб'єктів у сфері захисту Вітчизни та військового обов'язку та членів їх сімей; Розділ V. Організація допризовної підготовки. Приписка громадян України до призовних дільниць; Розділ VI. Призов і прийняття на військову службу. Проходження військової служби; Розділ VII. Військовий облік суб'єктів у сфері захисту Вітчизни та військового обов'язку; Розділ VIII. Особливі умови проходження військової служби (систематизувати норми у сфері мобілізації та демобілізації суб'єктів у сфері захисту Вітчизни та військового обов'язку, передбачити питання залучення військовослужбовців до здійснення антитерористичної операції, до проведення спеціальних військових навчань, присвятити увагу загальним засадам організації та проведення оборонних та наступальних операцій); Розділ IX. Фінансове і матеріальне забезпечення захисту Вітчизни та військового обов'язку; Розділ X. Контроль і нагляд за дотриманням законодавства України про захист Вітчизни та військового обов'язку (визначення кола суб'єктів контролю та нагляду у цій сфері, а також їх повноважень); Розділ XI. Юридична відповідаль-

ність у сфері захисту Вітчизни та виконання військового обов'язку (передбачити питання дисциплінарної відповідальності, щодо інших видів юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративно-правової) доцільно обмежитись банкетними нормами)); Розділ XII. Міжнародне співробітництво у сфері захисту Вітчизни та виконання військового обов'язку.

На підставі аналізу чинного законодавства у сфері оборони України науковці Національного університету «Одеська юридична академія» [17] також висловили підтримку ідеї щодо необхідності здійснення кодифікації законодавства у сфері оборони України, а також вбачають за доцільне виконання таких завдань:

1) конкретизацію, узгодження та модернізацію правового регулювання особливих правових режимів, запровадження яких обумовлене забезпеченням національної безпеки і оборони. Так, дотепер на рівні законів України врегульовано тільки зміст, порядок ведення та припинення в Україні або окремих її місцевостях правових режимів воєнного та надзвичайного стану. Водночас поза межами регулювання знаходяться порядок оголошення стану війни та зміст зумовленого ним режиму воєнного часу. Обґрунтованого й системного перегляду потребує також правове регулювання змісту, порядку та наслідків запровадження в Україні особливого періоду;

2) усунення протиріч та дублювань при визначенні підстав, порядку та меж здійснення владних повноважень посадових осіб, органів влади та військового управління, правове забезпечення їхньої узгодженої взаємодії у системі управління та військового керівництва силами оборони, зокрема розмежування повноважень Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, розмежування питань формування та підготовки військ (сил) від їх застосування тощо;

3) удосконалення процедур оборонного планування, приведення у відповідність із бюджетним процесом та принципам та підходам держав-членів НАТО та Європейського Союзу щодо оборонного та бюджетного планування.

Разом з тим, з початком повномасштабного вторгнення та введенням в Україні воєнного стану науковці Національної академії Служби безпеки України [18] висловили власне бачення щодо змістовного наповнення оборонного кодексу України. Вчені особливу увагу приділили теоретичній основі законодавства у сфері оборони України. Так, зокрема, із масиву законодавчих актів у сфері оборони вони виділяють групу «системоутворюючих», які регулюють питання від оборонної доктрини (норми-начала), концепцій (норми-принципи), стратегій (визначально-установчі норми) до планів (норми – правила поведінки дій суб'єктів сфери оборони в конкретних умовах конкретного періоду). Діяльність суб'єктів сфери оборони

об'єднується в цілісну систему, охоплену єдиним задумом щодо цілей, завдань і заходів у сфері оборони. Ще одним видом законодавства фахівці виділяють так зване «функціональне» законодавство, яке регулює окремі види діяльності суб'єктів сфери оборони. Вони називають його «робочим механізмом», своєрідною «надбудовою» над нормами системоутворюючого законодавства. Науковці стверджують, що функціональне законодавство у сфері оборони досить повно і детально кодифіковано у вигляді статутів Збройних Сил України.

Особливе місце в системі законодавства у сфері оборони фахівці Національної академії Служби безпеки України відводять законодавству, пов'язаному із встановленням правового статусу суб'єктів сфери оборони. Для того щоб бути суб'єктом сфери оборони, певна організація або структура повинна володіти відповідною правосуб'єктністю. Саме визначенню правосуб'єктності окремих суб'єктів сфери оборони присвячена значна частина законодавства у сфері оборони. Науковці називають такий вид законодавства як «правосуб'єктне». Це питання компетенцій, функцій, взаємодії. Тут є значний резерв для усунення дублювання, паралелізму у роботі суб'єктів сфери оборони, видалення зайвих бюрократичних процедур, оптимізації процесів і підвищення ефективності використання вкрай обмежених ресурсів. Крім цього, недоліки у правосуб'єктному законодавстві є суттєвою перешкодою для реалізації планів та заходів системоутворюючого законодавства. Отже, науковці вважають, що предметом майбутнього Кодексу про оборону України має бути саме управління сферою оборони.

Як підсумок варто зазначити, що незважаючи на розрізненість поглядів науковців на обсяг та порядок проведення кодифікації законодавства у сфері оборони України, не виникає сумніву щодо своєчасності та доцільності її здійснення. Враховуючи, що законодавство у сфері оборони України це масив великої кількості законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, метод кодифікації можливо використовувати як щодо законів, об'єднавши їх у єдиний узагальнений кодифікований акт, так і щодо підзаконних актів, які можна упорядкувати за спільним предметом правового регулювання. Розв'язання проблеми кодифікації законодавства у сфері оборони України потребує єдиної концептуальної основи та чіткого алгоритму дій у цьому напрямі, відповідно до потреб формування ефективної воєнної політики та упорядкування суспільних відносин у сферах національної безпеки та оборони. Кодифікація не тільки забезпечить усунення наявних прогалин, подолання різного роду протиріч і невідповідностей в діючому нормативному масиві правових актів у сферах національної безпеки і оборони, але й сприятиме підвищенню якості та ефективності правових норм, а відтак і авторитету права в нашій державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019> (дата звернення: 10.07.2023).
2. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України: наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 № 43/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04 (дата звернення: 10.07.2023).
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 10.07.2023).
4. Юридична класифікація. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/j39> (дата звернення 10.07.2023).
5. Лист Національної академії Національної гвардії України до Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського від 17.04.2020 № 84/2-708.
6. Лист Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого до Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського від 27.05.2020 № 127-01-556.
7. Лист Національного інституту стратегічних досліджень до Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського від 15.04.2020 № 293/371.
8. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення 10.07.2023).
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 6 червня 2016 року № 240. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016> (дата звернення: 10.07.2023).

10. Тютюнник В.П., Горовенко В.К. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування. *Наука і оборона*. 2018. № 1. С. 18–22.
11. Коломієць В.М., Зайцев М.М., Чунаков Р.В. Перспективи кодифікації військового законодавства України у реаліях сьогодення. *Європейські перспективи*. 2021. № 4. С. 34–42.
12. Про нормативно-правові акти: проєкт закону від 14 січня 2008 року № 1343. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id%20=&pf3516=1343&skl=7 (дата звернення: 12.07.2023).
13. Про нормативно-правові акти: проєкт закону від 1 грудня 2010 року № 7409. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123 (дата звернення: 12.07.2023).
14. Сібільов Д. Окремі питання кодифікації законодавства у сфері оборони України. Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення : матеріали Науковопрактичної конференції. м. Київ, 23 квітня 2021 року / упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. С. 74–77.
15. United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title10&edition=prelim> (дата звернення: 12.07.2023).
16. Книш В. Основні напрями кодифікації законодавства України про захист вітчизни та військову службу. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип. 39. С. 14–21.
17. Лист Національного університету «Одеська юридична академія» до Національного університету оборони України імені Івана Черняховського від 16.04.2020 № 433-3.
18. Лист Національної академії Служби безпеки України до Національного університету оборони України імені Івана Черняховського від 11.07.2022 № 29/1519/ві.